https://doi.org/10.59295/stctce2025.04 CZU: 340.132.6:342.4

ELEMENTE ALE TEORIEI REALISTE A DREPTULUI ȘI INTERPRETAREA CONSTITUȚIEI[16]

ELEMENTS OF THE REALIST THEORY OF LAW AND THE INTERPRETATION OF THE CONSTITUTION

Elena ARAMĂ,
Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-6406-3743, e-mail: aramaelena@gmail.com

Abstract. The legislator in his activity must consider the Constitution. In this direction of activity, the interpretation of the Constitution by the Constitutional Court helps to discover the true meanings of the Constitution. In this sense it prevails the axiological model of the Constitution, which emphasizes a set of constitutional principles that underpin the entire activity of interpreting the Constitution. Although in principle we distance ourselves from the realist theory of law, some of its elements require attention, especially those related to the personality of the constitutional interpreters.

Keywords*: interpretation, Constitution, the realist theory, personality of interpreter, axiological model.*

Interpretarea constituțională este îngrădită de un cadru care este delimitat de un text constituțional. Pentru interpretarea constituțională sunt relevante răspunsurile la întrebările – Ce face interpretul - creează sau reproduce un text, semnificația căruia este dată de voința constituantă, iar interpretul doar găsește această semnificație? Constituția are lacune, sau este autosuficientă, completă? Poziția principială de la care pornim este că trebuie privită Constituția nu numai ca un document care repartizează competențe și prescrie proceduri, dar și determină o ordine axiologică pe care se forțează s-o apere, deci Constituția se prezintă ca un act axiologic, un set de valori. Există două modele de Constituție: unul descriptiv, altul – axiologic.

Hans Kelsen a considerat că dincolo de toate transformările pe care le-a suportat conceptul de Constituție, acesta a păstrat un nucleu permanent – ideea de principiu suprem ce determina ordinea etatică și esența comunității constituite de această ordine, fundamentul statului, baza ordinii juridice, principiu ce exprimă în mod juridic echilibrul forțelor politice la un moment dat, act care reglementează procesul de adoptare a legilor, a normelor generale, executarea cărora este pusă pe seama activității organelor de stat [1].

[16] Articolul este elaborat în contextul realizării Proiectului „Consolidarea mecanismelor socio-economice și juridice de asigurare a bunăstării și securității cetățenilor” (CONSEJ 01.05.02).

De aici rezultă că Hans Kelsen a fost adeptul primului model, afirmând că Constituția are norme ce determină crearea altor norme, deci, se caracterizează nu prin conținut, ci prin proceduri și competențe. Al doilea model, cel axiologic, privește Constituția ca un ansamblu de principii puse în vârful ordinii juridice. Constituția conține un ansamblu de principii care sunt condiții pentru drepturi fundamentale, impune scopuri legiuitorului și altor organe. Dacă Constituția este un ansamblu de principii puse în vârful ordinii juridice, ea va determina conținutul celorlalte norme, a întregii ordini juridice. În modelul axiologic al Constituției intervenția judecătorului constituțional este necesară în virtutea scopului păstrării ordinii juridice integre, adică o ordine juridică în care nu sunt legi incompatibile cu Constituția. Pentru a interpreta, adică a atribui semnificație, este imposibil să nu se facă apel la judecăți de valoare, care implică valori morale, ele însele fiind reflecția valorilor comune ale societății.

Constituția este un act cu un text special, date fiind trăsăturile sale. Autorul Otto Pfersmann arată 4 trăsături ale Constituției: caracter ideologic, nedeterminat, general, vag [2]. De aici și specificul interpretării constituționale. Interpretarea constituțională este pluralistă în sensul pluralității de interpretatori, dar și de interpretări. Și nu este vorba doar despre interpretări date de doctrinari, universitari, ci chiar de cele dinăuntrul Curții Constituționale, atunci când se prezintă de unii judecători constituționali opinii separate.

Sunt invocate trei argumente în susținerea ideii caracterului special al interpretării constituționale:

1. Ierarhia normelor juridice care ajunge până în vârful piramidei (Hans Kelsen) – Constituția.
2. Caracterul vag al normelor constituționale.
3. Argumentul dificultății morale pentru interpret. Interpretările pot fi diverse și adesea incompatibile.

Alt autor, Pierre Brunet, în argumentarea caracterului specific al interpretării constituționale aduce tot trei argumente: Trebuie căutat spiritul Constituției, trebuie căutat echilibrul pentru a concilia principiile care sunt diferite și judecătorul constituțional se află la jumătate de cale între legiuitor și judecător ordinar [3].

Autorul italian Ricardo Guastini, scrie că interpretarea constituțională se deosebește de cea a legii tot prin trei trăsături: 1. Cine sunt interpreții, 2. Ce metode de interpretare folosesc, 3. Specificul problemelor supuse interpretării [4]. Observăm că deși toți autorii citați arată același număr de entități, conținutul este diferit și doar parțial corespund, astfel dacă prima clasificare se referă la specificul Constituției și la interpret, a doua – la metode și tehnici de interpretare, iar ultima – și la interpreți, și la metode, și la specificul

problemelor supuse interpretării, ceea ce ne demonstrează vastitatea și complexitatea subiectului interpretării constituționale.

Interpretarea este o operațiune identificabilă și distinctă, dar sunt și alte operații pe care unii le leagă de interpretare: explicație, transformare tematică, aplicare decizională, execuție expresivă, apreciere axiologică. Teoriile hermeneutice ale interpretării au insistat asupra diferenței care se instituie între text și ceea ce ei numesc interpretare. Teoria Constituției vii afirmă un decalaj inevitabil și o proximitate intimă între text și referință [5].

Curtea Constituțională germană, afirmă fostul judecător al ei, Dieter Grimm, parcurge câteva etape atunci când trebuie să interpreteze în particular limitările unui drept – 1. determinarea obiectivului limitării dreptului și compatibilitatea cu Constituția, 2 – raportul scop/mijloc, 3 – dacă mijloacele sunt capabile să ducă la atingerea scopului, dacă nu sunt mijloace mai puțin intruzive pentru a atinge acel scop. 4. Dacă limitarea este proporțională, adică dacă avantajele sunt mai mari decât dezavantajele ce comportă limitarea dreptului.

Drepturile fundamentale sunt expresia juridică a valorilor. Interpretarea constituțională trebuie să dea eficacitate valorilor constituționale, de aceea trebuie să pună în balanță drepturile în caz că ele se confruntă. Altă metodă este raportarea la realitate, la fapte și așa cum realitatea se schimbă, Curtea trebuie să fie mereu atentă, să aprecieze consecințele diferitor interpretări pentru realizarea obiectivului [6].

Prin deciziile lor de interpretare judecătorii introduc valori. Kelsen considera că decizia instanței este concretizarea normei generale. Autori contemporani arată că interpretarea nu este numai concretizare, ci și corelarea literei și a spiritului Constituției, de aceea este important procesul de elaborare a legii, care, pe măsură ce trece de la o normă superioară la una inferioară, este ghidat de procedura mentală a interpretării juridice. În acest proces determinarea din partea normei superioare nu este absolută, adică nu este complet determinată, astfel încât interpretarea ar însemna alegerea unei variante posibile. Alegerea variantei corecte nu depinde de teoria juridică, ci de politica juridică, deci este un act subiectiv de voință. Judecătorul este liber să incorporeze în decizia sa judecățile de valoare, idei politice, de justiție. Kelsen arăta că textul legii oferă doar un cadru de la care trebuie să pornească interpretarea. O instanță care este competentă să soluționeze toate litigiile, va adapta în mod inevitabil dreptul pozitiv la nevoile actuale, va decide pe bază de echitate, chiar dacă nu este împuternicită în mod expres să aplice alte principii, decât cele de drept. În luarea deciziei judecătorul poate injecta valorile și opțiunile sale politice deciziei, puțin contează constrângerile de tipul metodelor de interpretare, valorilor obiective. Mai mult contează convingerile și valorile individuale ale judecătorului. De aceea cine sunt judecătorii, cum sunt instruiți, ce valori împărtășesc

ei, cum au fost selectați, care este mediul lor social, economic, cultural? – sunt întrebări serioase, la care trebuie să reflecteze nu numai autoritățile, însăși judecătorii, procurorii, dar și comunitățile civice, academice, universitare.

Teoria realistă a dreptului nu este prea frecvent invocată în doctrina franceză, principalul promotor fiind profesorul Michel Troper, care a pornit de la teoría lui Hans Kelsen, dar și s-a distanțat concomitent de ea. Realiștii francezi se sprijină pe trei idei de bază, așa cum le-a rezumat un critic al acestei teorii, profesorul Etienne Picard:

1. Adevăratul autor al textului juridic este interpretul final al acestui text;
2. Actul de interpretare este liber ca act de voință și nu de cunoaștere;
3. Libertatea interpretului este limitată de constrângeri legale [7].

Dacă Norma este semnificația unei prescripții, emanată dintr-un act de voință, validitatea este faptul recunoașterii obiective de către ordinea juridică. Norma și textul nu se confundă. M. Troper susține că natura obiectului determină specificul științei. El caută cale de mijloc între normativiști cu a lor trebuie să fie și abordarea empirică cu este.

Kelsen asimila interpretarea unui proces intelectual care însoțește în mod obligatoriu procesul de aplicare a dreptului în progresia de la un grad superior la unul inferior. Dacă norma este semnificația unui act de voință furnizată de interpret, asta conduce la ideea, a scris Troper, că și interpretarea este un act de voință, nu de cunoaștere [8].

Profesorul Troper este de părere că interpretarea se referă la texte și fapte, nu la norme, căci normele rezultă doar în urma interpretării, iar interpretarea autentică este a curților, deciziile cărora nu mai pot fi atacate. Dacă se interpretează un text, al cărui sens nu este stabilit în prealabil, iar norma este semnificația atașată acestui text și dacă acest act nu mai poate fi contestat, atunci interpretul și nu norma superioară clarifică, este actul lui de voință. Dar interpretul ține cont de ideologia juridică care urmează anumite valori, ca spre exemplu, democrația, statul de drept. Această poziție determină anumite consecințe asupra validității. Validitatea normei este în actul de interpretare considerat că concretizează. Dar acest interpret a fost instituit de o normă superioară, deci, argumente mai sunt necesare. Validitatea este într-un fapt empiric, existența însăși a acelui interpret. Relația de validitate este o relație cauzală specifică care leagă actul de interpretare cu efectele sale în ordinea juridică. Troper nu confundă efectul interpretării cu efectul normei și nici cu eficacitatea ei. Efectul interpretării este că alte autorități sunt obligate să respecte semnificația unui text așa cum l-a formulat interpretul. Efectul normei arată faptul că ea prescrie o anumită conduită. Eficacitatea – că norma este aplicată în fapt. Teoria realistă a interpretării consideră efectivă norma care produce

efecte, dar este indiferentă față de faptul dacă comportamentele prescrise sunt urmate în realitatea socială. Ca și Kelsen, Troper – nu acceptă ideea că validitatea poate fi inferată din eficacitate sau asimilată unei obligații morale. Teoria justifică interpretarea prin constrângeri endogene ordinii juridice [9].

Dar ce constrângeri?

Un paradox: interpretul are libertate juridică, cum poți vorbi de constrângeri? Teoria realista evidențiază faptul că libertatea interpretului un trebuie confundată cu liberul arbitru pe care interpretul nu-l are. El creează o semnificație unui text, apoi adoptă un comportament conform semnificației. Interpretarea nu arată că ea (semnificația) este adevărată, ci că este veritabilă, depinde de condițiile de emisie și posibilitățile de contestare.

Ce constrângeri apasă asupra actorilor juridici? Constrângerea este percepută ca un fapt empiric determinat de ordinea juridică, care produce efecte în procesul de decizie a nui interpret. Pentru că ordinea juridică este presupusă dinamică, trebuie înțeles că constrângerile ce apasă asupra interpretului evoluează în funcție de starea de fapt. Interpretul trebuie să țină cont de comportamentul altor interpreți înainte de a lua decizia. Interpreții sunt ținuți în legătură unii cu alții în luarea deciziei. Interpretul – homo juridicus – se caracterizează, conchid realiștii, prin următoarele trăsături: 1. Obiectivele sale; 2. Ansamblu de acțiuni la dispoziția sa; 3. Raționalitate; 4. Prin informația de care dispune asupra situației juridice căreia trebuie să-i facă față.

1. Obiectivul interpretului este să facă o alegere care să-i permită să apere sfera sa de competență.
2. Ansamblul de acțiuni nu este limitat a priori. Dar poate crea orice interpretare compatibilă cu competența sa pentru că nu este legat de un suport textual.
3. Interpretul este rațional, el caută să maximizeze obiectivul său, ținând cont de acțiunile sale și constrângerile ce apasă asupra lui.
4. Informația despre ordinea juridică este completă. Interpretul cunoaște că și ceilalți interpreți au aceiași informație, obiective, acțiuni, constrângeri ce apasă asupra lor etc.

Desigur, aceste trăsături ale interpretului își pot pune amprenta asupra activității sale de interpretare, de aceea personalitatea interpretului, receptivitatea lui față de ideologia juridică împărtășită în acel sistem social-politic, sunt elemente importante, ceea ce se manifestă în special în cazuri dificile sau controversate [10, pp.25-26].

• Referințe bibliografice:

1. KELSEN, H. *La garantie jurisdictionnelle de la Constitution*. Paris, 1928, p.8. Apud: Pierre Brunet, est-il le juge constituttionnel un juge comme lea autres? Disponibil pe: https://www.researchgate.net/publication/281796164_Le_juge_constitutionnel_est-il_un_juge_comme_les_autres_Reflexions_methodologiques_sur_la_justice_constitutionnelle
2. PFERSMANN, O. *Contre le néoréalisme. Pour un debat sur l'interprétation. In: Revue francais de droit constitutionnel*, nr.50, 2002. Disponibil: http://lexpublica.over-blog.com/2014/01/contre-le-n%C3%A9o-r%C3%A9alisme-juridique.-pour-un-d%C3%A9bat-sur-l-interpr%C3%A9tation-en-r%C3%A9plique-%C3%A0-michel-troper-_-otto-pfersmann.html [Accesat 23.05.2024].
3. BRUNET, P. ibidem, p. 119.
4. GUASTINI, R. *La interpretación de la Constitucion.* Disponibil: https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/8/3876/12.pdf Accesat 11.10.24.
5. CARPENTIER, M. Interpretation constitutionnelle – est-elle specifique? Disponibil pe: https://hal.science/hal-03156183/document [Accesat 20.07.2024].
6. GRIMM, D. https://www.juspoliticum.com/uploads/pdf/JP6_Grimm_PDF_corr01.pdf
7. Ibidem.
8. PICARD, E. *Contre la theorie realiste de l'interpretation juridique.* Disponibil pe: www.senat.fr/colloques/ office_ du_ juge/ office_ du_ juge5.html [Accesat 24.07.2024].
9. DEBARD, M. *Michel Troper: miroir de Hans Kelsen*. Lyon, 2014. Disponibil : https://edpl.univ-lyon3.fr/medias/fichier/m-debard-n24_1478268209921-pdf [Accesat 03.07.2024].
10. TROPER, M. Une théorie réaliste de l'interprétation. In: *Opiniao juridica*. [Accesat 20.04.2024]. Disponibil: file:///D:/Documents/Downloads/2027-6657-1-SM.pdf
11. Mai pe larg: Elena ARAMĂ, Valentina COPTILEȚ. Interpretarea dreptului: act de cunoaștere sau de voință? În: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria Științe sociale, nr. 3 (173), 2024. – P. 22-27.